

Gordon Corera

VAKOOJA JAHTI

Putinin salaiset agentit
ja heidän jäljittäjensä

SUOMENTANUT MARI JANATUINEN

ATENA

GORDON CORERA (s. 1974) on brittiläinen kirjailija ja toimittaja, joka työskentelee BBC:ssä turvallisuusasioiden kirjeenvaihtajana.

Janelle

Englanninkielinen alkuteos

Russians Among Us – Sleeper Cells, Ghost Stories, and the Hunt for Putin's Spies

© Gordon Corera 2020

Suomenkielinen laitos © Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

Atena
Jyväskylä
atena.fi

ISBN 978-951-1-42327-0

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

4041 0037
Painotus

SISÄLTÖ

Prologi	7
Johdanto	10
1. Kolme elokuista päivää	15
2. Illegaalinen syntymä	30
3. Muukalaiset vieraassa maassa	45
4. »Karla»	56
5. Peitetehtävissä	65
6. Lähde	73
7. Tutkinta	88
8. Asuntomurrosta läpimurto	97
9. Putinin vakoojakuume	112
10. Kohdentaminen	125
11. Anna astuu kuvaan	139
12. Haamu	157
13. Moskovan säännöt	177
14. Valvoja	190
15. Murphyn vuoro	200
16. Anna valloittaa	211
17. Manhattanin silmukka kiristyy	225
18. Päätöksenteon aika	246
19. Pako	272
20. Päivä jona se päättyi	289
21. Puristusote	301

22. Wien	319
23. Raivo	328
24. Edelleen keskuudessamme	349
25. Uusi konflikti	367
26. Uudet illegaalit	383
27. Uudet tavat	403
28. Kosto	414
<i>Kiitokset</i>	433
<i>Viitteet</i>	434

PROLOGI

Ilmankosteus oli niin korkea, että lentokentän pinnasta nousi utua, kun neljäntoista ihmisen tiet ristesivät ohimennen Wienin lentokentällä 9. heinäkuuta 2010. Kaikkia neljäätoista syytettiin vakoilusta, ja he siirtyivät lentokoneesta toiseen, mutta samalla myös elämästä toiseen.

Kymmenen heistä oli elänyt salaa peitetehtävissä Yhdysvaltain esikaupungeissa. Nyt he olivat matkalla Venäjälle.

Noiden kymmenen joukossa oli KGB:n kouluttama bostonilainen pariskunta, joka oli varastanut vauvaikäisenä menehtyneiden kanadalaislasten henkilöllisyydet. Pariskunnan omat, lännessä vartuneet lapset odottivat nyt hämmennyksissään vieraassa ympäristössä Moskovassa. New Jerseyssä asuneen toisen pariskunnan yrmeä aviomies oli jättäytynyt taka-alalle ja antanut vaimonsa johtaa heidän yhteistä vakoilutoimintaansa. Vaimo oli onnistunut pääsemään lähelle vallankäyttäjiä, mikä oli saanut hälytyskellot soimaan Washingtonissa. Kolmas pariskunta oli muuttanut Seattlesta Yhdysvaltain pääkaupunkiin vakoilu-uraansa edistääkseen, mutta FBI oli ollut selvillä lähes kaikista tämänkin parin elämänvaiheista Yhdysvalloissa.

Neljäs ja viimeinen pariskunta oli erikoisin: eläköitynyt venäläinen vakooja ja hänen perulainen vaimonsa, joka väitti, ettei ollut edes tiennyt miehensä oikeaa nimeä, vaikka he olivat olleet naimisissa vuosikymmeniä.

Mukana oli myös nuori mies, joka ei ollut varastanut kenenkään henkilöllisyyttä, mutta oli langennut FBI:n ansaan raivatesaan tietään Washingtonin valtapiireihin. Näin toimivat uudentyyppiset vakoojat. Ja viimeisenä muttei todellakaan vähimpänä mukana oli myös vähän yli kaksikymppinen punapää, jonka nosivat iltapäivälehtien otsikoihin hänen elämäntapaansa kuuluvat juhlat Manhattanilla ja Lontoossa sekä lehdissä julkaistut alastonkuvat (niistä hän oli valittanut FBI:lle koko lentomatkan ajan).

Kaikki nämä vakoojat oli pettänyt mies, jonka he tunsivat ja johon he luottivat – ja joka oli vain joitakin päiviä aiemmin paennut dramaattisesti Moskovasta länteen.

Moskovasta saapui koneella neljä venäläismiestä, jotka olivat menossa päinvastaiseen suuntaan. Kaksi heistä oli matkalla Yhdysvaltoihin, ja he olivat vielä ruhjeilla viime päivien pahoinpitelyistä. Toinen näistä miehistä oli auttanut saamaan kiinni CIA:n sisällä toimineen petturin, ja CIA oli epätoivoisesti yrittänyt saada hänet Venäjältä jo vuosien ajan. Toinen miehistä oli ollut keskeisessä roolissa FBI:n sisällä toimineen petturin paljastamisessa, mutta hänen myöhempi kohtalonsa oli ennemmin CIA:n huolena.

Kaksi muuta venäläismiestä olivat menossa Britanniaan. Toinen heistä oli juro ja vihainen, koska oli joutunut tunnustamaan olleensa vakooja, vaikkei omien sanojensa mukaan ollut koskaan vakoojana toiminut. Hänestä kantoi syyllisyyttä Britannian ulkomaan tiedustelupalvelu MI6. Viimeinen miehistä, entinen laskuvarjojääkäri, oli oikeasti vakoillut MI6:n hyväksi. Kahdeksan vuotta tämän Wienin vakoojavaihdon jälkeen hänen entiset kollegansa Venäjän sotilastiedustelusta sivelivät hänen ulko-ovensuuhun tappavaa hermomyrkyä ja ajoivat Venäjän ja lännen suhteet jyrkempään syöksykierteeseen kuin kukaan olisi tuona aurinkoisena heinäkuun päivänä voinut kuvitellakaan.

Näitä kahta ryhmää tarkkaili tiiviisti pieni joukko tiedustelualan ammattilaisia niin lännestä kuin Venäjältä. Monet heistä olivat koko uransa ajan taistelleet varjoissa toisiaan vastaan. Nyt he olivat vain muutaman metrin päässä toisistaan. Jopa heidän omassa tiedustelubyrokratiassaan heitä oli jo vuosia pidetty dinosauruksina, ikääntyvinä ammattilaistappelijoina, jotka jaksoivat yhä mätkiä toisiaan kehässä, vaikka yleisö oli kaikonnut jo kauan sitten. Etenkin yksi paikalla olleista venäläisistä oli jo parin kolmenkymmenen vuoden ajan kietonut vastustajaansa petoksen verktoon, ja hänen amerikkalaiset vastustajansa kuvittelivat vihdoinkin saaneensa hänestä voiton. Wienissä yksi osapuoli vaikutti voittaneen, toinen hävinneen – mutta siinä oli järkeä vain, jos tätä pidettiin jonkin päätepisteenä. Näin ei ollut.

Samana iltana varapresidentti Joe Biden oli mukana television *The Tonight Show*'ssa. Vakoojavaihto oli tapetilla kaikkialla. »Onko meillä vakoojia, jotka ovat yhtä kuumia kuin hän?» Jay Leno kysyi Bidenilta ja viittasi tietenkin Moskovaan passitettuun punapäähän. » Haluan tehdä selväksi – ei ollut minun ideani lähettää häntä takaisin», Biden totesi ja sai yleisön nauramaan. Totta se olikin: hän oli vastustanut venäläisten pidättämistä ja vakoojavaihdon järjestämistä, mutta hänen näkemyksensä oli jäänyt Valkoisen talon tilannehuoneen tiukassa keskustelussa vähemmistöön. Hänen televisiossa esittämänsä kommentit nousivat Washingtonin tarkoituksellista strategiaa. Wienissä juuri tapahtunutta vaihtoa haluttiin vähätellä, siihen suhtauduttiin kuin johonkin vähäpätöiseen tapahtumaan. Maailman silmissä tämä vaikutti oudolta paluulta entiseen ja menneisyyden krapulalta. Tässä hurrasivat ihmiset, jotka eivät kenneet jättämään kylmää sotaa taakseen. Väärin ajateltu.

JOHDANTO

Tämä kirja kertoo haamuista. Menneisyyden vakoojat ovat kummitelleet Venäjän ja lännen välisissä suhteissa vielä kylmän sodan päättymisen jälkeenkin. Kylmää sotaa käytiin vakoilemalla, ja ihmiset yhdistävät vakoilun kylmään sotaan. Mutta kun kylmän sodan konflikti yhtäkkiä päättyi, vakoilu ei loppunutkaan. Kummallakin puolella oli pieni porukka vakoojia ja heidän jahtaajiaan. Jatkuva petoksen kierre ja vastuullisten saaminen kiinni olivat pakkomielle heille, eikä kumpikaan puoli hellittänyt. Tällä pakkomielleellä on merkityksensä, sillä vuosikymmenten mittaan vakoilusodat ovat muovanneet lännen ja Venäjän välisiä suhteita, ja niillä on ollut osansa Vladimir Putinin valtaannousuun ja hänen kostonhaluunsa.

Haamujen, aaveiden ja kummitusten mukaan oli nimetty myös FBI:n kymmenisen vuotta kestänyt *Ghost Stories*- eli »kummitusjuttu»-tutkinta, jonka kohteena olivat Yhdysvalloissa toimivat uinuvat agentit, vahvan peitetarinan suojissa elävät venäläiset vakoojat. Heidät oli kirjaimellisesti nostettu kuolleista – hautausmailta – osana Venäjän »illegaaleja» koskevaa ohjelmaa. Näiden vakoojien ja heidän jahtaajiensa tarina kerrotaan tässä ensimmäistä kertaa yksityiskohtaisemmin, laajempaa Venäjän ja lännen välisen vakoilun taustaa vasten. Tunnustan olleeni yksi niistä, jotka raportoivat Wienin vakoojavaihtoon liittyvistä tapahtumista ja pitivät vaihtoa hiukan omituisena. Jälkiviisuus on aina helppoa, joten tässä kirjassa pyrin selittämään, miksi Wienin tapahtumat

eivät olleet vain menneisyyden hiipuvia kaikuja vaan myös enteitä synkemmästä tulevaisuudesta. Kohtaamisessa Wienin lento-kentällä paljastui Venäjän tiedusteluohjelma, joka yleensä pide-tään piilossa, ja julkisuuden sokaisevissa salamavaloissa näkyi sekä syvältä kylmästä sodasta juontuvan vakoiluohjelman päätty-minen että Venäjän uuden, korvaavan strategian alku.

Eräs CIA-veteraani puistaa vieläkin päätään epäuskoisen kun-nioittavasti kun muistelee vanhan vastustajansa ajattelutapaa: ih-misiä lähetettiin jopa vuosikymmeniksi toiseen maahan elämään »uinuvina agentteina», pesiytymään kärsivällisesti kohdemaan ytimeen, odottamaan vuosikausiksi, että olisi aika toimia. Tämä oli osoitus venäläisten sinnikkyudesta ja kärsivällisyydestä vastus-tajaan kohdistuvissa toimissa – eikä näitä ominaisuuksia ole aina täysin ymmärretty. Samaan aikaan länsimaiden kuva Venäjästä on ollut kylmän sodan loppumisen jälkeen epätarkka ja virheellinen.

Niinpä vuonna 2010 pidätetyt illegaalit esitettiin jonkinlaisena omituisuutena eikä missään nimessä vaarallisina. »He onnistui-vat kyllä soluttautumaan naapurustoonsa – cocktail-tilaisuuksiin ja vanhempainyhdistyksiin», yksi heidän asianajajistaan pilkka-si asiakastaan vastaan nostettuja syytteitä. Yhdysvaltain hallinto vahvisti tuolloin tätä narratiivia tarkoituksella, sillä se pyrki aloit-tamaan Venäjä-suhteensa uudelta pohjalta, »resetoimaan» maiden väliset suhteet. On kuitenkin virhe nähdä Venäjän vakoojat joko huvittavina hahmoina tai kaikkivoipaisina toimijoina. Todellisuu-dessa illegaalit olivat rakentaneet verkostoja ja juurruttaneet maa-han jotakin, mikä olisi voinut aiheuttaa vahinkoa pitkällä aika-välillä. Edellinen venäläisten illegaalien sukupolvi oli ollut 1930- ja 1940-luvulla keskeisessä roolissa: he olivat auttaneet varastamaan Yhdysvaltain ydinasesalaisuuksia ja nakertaneet brittiedustelua sisältä käsin. Illegaalien toiminnasta seurasi todellisia riskejä, ja heidän tehtävänantonsa kertoo paljon siitä, miten Moskovassa länsi nähdään – ja ymmärretään toisinaan väärin.

Illegaalit olivat ihmisiä hekin. Koko tämän kertomuksen ytimessä on mutkikkaita yksilöiden tarinoita. Kuvitellaanpa, millaista olisi viettää lapsuus amerikkalaisessa esikaupungissa, vanna koulussa uskollisuutta omalle maalle, pitää naapureille limonadikioskia – ja jonakin päivänä uima-allasjuhlista palatessa löytää kotoa tuvan täydeltä FBI:n väkeä, saada kuulla, etteivät omat vanhemmat olekaan amerikkalaisia vaan venäläisiä ja istua jo kahden viikon päästä lentokoneessa matkalla Moskovaan. Ei ihme, että illegaalien toiminta on innoittanut tekemään 1980-luvulle sijoittuvan TV-draamasarjan *Americans*. Sitä paitsi oikeat vakoojat voivat olla fiktiotakin erikoisempia.

Vuoden 2010 Ghost Stories -joukkopidätys kertoi osaltaan Venäjän vakoilussa tapahtuneista muutoksista, joita ei tuolloin vielä ymmärretty. »Läntinen maailma ei kykene ymmärtämään, miten läpinäkyvä ja haavoittuvainen se on Venäjän illeaalitiedustelulle», eräs Venäjän huippusalaisessa illeaalidirektoaatissa työskennellyt henkilö toteaa.¹ Moskova on jo kauan pyrkinyt käyttämään tätä avoimuutta hyväkseen, mutta nyt tapa, jolla se niin tekee, on muuttunut. Kylmän sodan päättyminen ei lopettanut illeaaliohjelmaa, mutta 1990-luvulta alkaen kehittynyt maailman verkottuminen ja sittemmin syyskuun 11. päivän iskujen jälkeinen aika ovat muuttaneet tapaa, jolla Venäjä illeaalitoimintaa hoitaa. Syntyi uusi vakoojatyyppe, jollaisesta Anna Chapman on vain yksi esimerkki. Tämä ei ole sitä kylmää sotaa, jonka vanhempiemme sukupolvi tuns.

Vladimir Putin harjoittaa taistelulaji judoa. Siinä heikompi voi voittaa vahvemman vastustajansa. Sen sijaan, että vastustajaan käytäisiin suoraan käsiksi, vastustajan omaa voimaa käytetään siihen, että hänet saadaan tasapainosta. Juuri näin Venäjä on toiminut lännen kanssa. Lännen avoimuuden hyödyntäminen oli keskeistä jo illeaaliohjelmassa, mutta vuoden 2010 jälkeen Kremlin judo on kehittynyt internetin ja sosiaalisen median tarjoamien

uusien mahdollisuuksien myötä. Internet on perusolemuksensa ansiosta täydellinen niille, jotka haluavat sumentaa tai peittää identiteettinsä; tämä avaa ovet niille, joita sanon uusiksi »kyber-illegaaleiksi».

Vuoden 2010 illegaalijuttua vähäteltiin osaksi siksi, etteivät venäläiset vakoojat olleet päässeet käsiksi salaiseksi luokiteltuun tietoon. Tämäkin oli arviointivirhe. Entä jos vakoojat eivät havittelekaan salaisuuksia vaan vaikutusvaltaa? Kremlin agentit ovat oppineet hyödyntämään vakoilutoimia, vaikutusoperaatioita ja teknologiaa uudella tavalla lännen vastaisessa konfliktissa, jota ei moneen vuoteen edes havaittu.

Näihin muutoksiin herättiin lännessä hitaasti, osittain vuoden 2010 tapahtumien tahallisen vähättelyn takia ja osittain siksi, että vallalla oli edelleen kylmän sodan aikainen ajattelutapa. Tässä kirjassa kuvatut tapahtumat eivät ole tärkeitä vain siksi, mitä ne kertovat meille Venäjän ja lännen vakoilusta, vaan myös sen seurauksien takia. Moskova ei ole unohtunut vuoden 2010 tappion häpeää ja tuskaa. Se jätti arvet itse Putiniin. Venäjän johtaja oli ollut nuorena KGB-upseerina mukana illegaali ohjelmassa, ja hän oli noussut valtaan ja lujittanut otteensa vallasta kertomalla kansalleen tarinaa vakoojista ja petoksesta. Nöyryytys kostettiin kahdeksan vuotta myöhemmin hajuvesipullon muodossa ja uudella kampanjalla, jonka Kreml käynnisti länttä vastaan. Nyt Venäjä on uutisissa kaiken aikaa – mutta siinäkin on riskinsä.

CIA:ssa koulutettavat vakoojat, jotka on valittu lähetettäväksi Moskovaan, saavat ylimääräistä koulutusta oppiakseen havaitsemaan heitä seuraavat tarkkailutiimit. Tarvitaan huomattavan paljon valmistelutyötä, jotta kykenee havaitsemaan ne pienet merkit, jotka paljastavat kaupassa asioivan naisen tai kadulla hölkkäävän henkilön olevan jotakin muutakin kuin tavallinen kansalainen: tarkkailua suorittava venäläinen agentti. CIA kouluttaa agente-

jaan lähetettämällä heidät kaupungin kaduille suorittamaan tehtävää, jonka jälkeen heidän on raportoitava ohjaajilleen, ketkä kaikki olivat heidän tarkkailijoitaan. Jotkut koulutettavat menevät ylitiedostavaan tilaan ja erehtyvät pitämään tavallisia ihmisiä kannoillaan roikkuvina agenteina. Näitä vääriä tunnistuksia sanotaan »kummituksiksi». Tiedustelussa toimivilla on aina se vaara, että heistä tulee hiukan vainoharhaisia. Samoin voi käydä kokonaisten valtioidenkin. Venäjä ja länsimaat ovat nekin toisinaan nähneet »kummituksia»: vastapuolen toimintaa jossakin taustalla silloinkin, kun sitä ei ole, varsinkaan nykyään. On vaikeaa yrittää erottaa todellinen ja kuviteltu toiminta toisistaan, mutta vakaa ja harkitseva suhtautuminen on ehdottoman tärkeää, jotta välttyään virhearviointien vaaroilta.

Tämä kirja ei pyri demonisoimaan Venäjän vakoojia saati venäläisiä yleisemmin. Olisi virhe, jos emme edes yrittäisi ymmärtää, miltä maailma näyttää Kremlistä käsin katsottuna. Moskovan toimia on perusteltu ajattelutavalla, jossa Venäjä nähdään saarrettuna linnoituksena ja länsimaiden – etenkin CIA:n ja MI6:n – kumouksellisen hyökkäyksen kohteena. Vakoilun on määrä paljastaa vastapuolen aiheet, mutta se voi myös lisätä jännitteitä ja ajaa konflikteihin. Tämän kirjan pohjana ovat kymmenien tiedustelutoimijoiden haastattelut muun muassa Lontoossa, Moskovassa ja Washingtonissa, myös joidenkin illegaaleina toimineiden. Monet heistä ovat tehneet työtä etulinjassa, ja useimmiten he puhuivat nimettöminä, mutta heidän kertomansa auttaa selittämään, miten nykytilanteeseen on päädytty.

Moni puhuisi mielellään »uudesta kylmästä sodasta». Se on kuitenkin konflikti, joka on ollut ja mennyttä. Nyt on käynnissä uusi konflikti, jossa käytössä ovat sekä illegaalien kaltaiset vanhat tekniikat että uudet toimintatavat. Tarina on paras aloittaa hetkestä, jolloin vanha konflikti päättyi.

1.

KOLME ELOKUISTA PÄIVÄÄ

18. ELOKUUTA 1991

Moskovassa toimivien länsimaisten vakoojien pieni joukko oli oppinut luottamaan vaistoihinsa – ja tuona sunnuntai-iltapäivänä jotkut heistä aistivat ilmassa jotakin outoa. Neuvostoliiton pääkaupungissa peitetehtävissä toimivat CIA:n ja MI6:n työntekijät tunsivat kaikkivoipaisen KGB:n varjon ulottuvan kaikkialle. Se oli kaduilla ja heidän makuuhuoneissaan, heitä seuraavissa mustissa autoissa, heidät näkevässä silmissä, heitä kuuntelevissa mikrofoneissa. He olivat saaneet tiedusteluvirastoissaan tehokkaimman mahdollisen koulutuksen, jotta selviäisivät pedon vatsassa: vastapuolen ankeassa ja anteeksiantamattomassa pääkaupungissa. CIA:n työntekijöillä oli tapana kulkea kaduilla jatkuvasti, jotta he tuntisivat kaikki risteykset ja kujat paremmin kuin omassa kotikaupungissaan. Näin he pystyisivät tarvittaessa »haihtumaan ilmaan» ja karistamaan seuraajat jäljiltään. Tällaiseen vakoojan mahdollisimman hyvään ammattitaitoon viitattiin käyttämällä termiä »Moskovan säännöt». Niitä oli noudatettava, jotta pystyi olemaan yhteydessä salaista materiaalia toimittaviin venäläisiin agentteihin. Virheille ei ollut sijaa: yksikin virhe saattoi johdattaa kannoilla kulkevan KGB-varjon agenttien luokse. CIA:n tiedusteluvirkailijalle siitä seuraisi maastakarkotus – mutta venäläinen agentti menettäisi henkensä.²

MI6:n Moskovan asema oli amerikkalaisten asemaa pienempi; siinä toimi vain kourallinen tiedustelutyöntekijöitä. Aseman

päällikkö oli aiemmin palvellut erikoisjoukoissa ja kävi mielellään juoksemassa. Yksi sen tuoma hyöty oli se, että hän pystyi hajotamaan tarkkailijansa laajemmalle alueelle. Ehkä hän sai heidät karistettua kannoiltaan muutamaksi sekunniksi niin, että ehti nopeasti panna paketin johonkin tai poimia sen jostakin. Pysyäkseen hänen perässään KGB määräsi hänen kannoilleen olympialaistason juoksijan. Tämä toimi siihen asti, että MI6-mies päätti kerran kaupungin liepeillä juostessaan hypätä Moskovanjokeen ja uida sen yli – ihan vain varjostajiaan ärsyttääkseen.

Tuona sunnuntai-iltapäivänä tapahtui kuitenkin jotain erikoista. Kun MI6:n aseman nuorin työntekijä lähti lähipuistoon tavanomaiselle lenkilleen, hän huomasi kyllä perässään tavanomaisen tarkkailijansa, mutta kun hän alkoi kesän lämmössä juostessaan hengästyä, hän tajusi tarkkailijoidensa kadonneen. Hänen perässään ei ollut tarkkailijoita, ei autoja parkissa. Tätä ei ollut tapahtunut koskaan aikaisemmin. Ulkomaisten vakoojien kiinni saaminen oli KGB:n prioriteetti. Mikä voi olla niin tärkeää, että hänen perässään olleet tarkkailijat oli vedetty pois?

Mysteeri ratkesi seuraavana aamuna, kun vakoojat panivat radion päälle. Kovan linjan kannattajat olivat ryhtyneet vallankaappaukseen. Maan johtaja Mihail Gorbatšov, joka oli avannut maata vähitellen, oli vangittuna Krimillä. Normaalisti KGB:n parhaat tarkkailutiimit oli varattu seuraamaan ulkomaisia vakoojia, mutta nyt niitä oli varmasti vedetty pois ajankohtaisten tapahtumien vuoksi. KGB oli Neuvostoliiton miekka ja kilpi. Sillä oli puoli miljoonaa työntekijää, joista suurin osa hoiti sisäistä turvallisuutta; ajatuksena oli etsiä jatkuvasti vihollisia, jotka uhkaisivat kommunistisen puolueen otetta vallasta.³ KGB:n johtaja Vladimir Krjutškov pelkäsi Gorbatšovin uudistusten horjuttavan Neuvostoliiton perusteita niin, että se olisi vaarassa romahtaa, ja hän oli yksi vallankaappausyrityksen juonittelijoista. Kun ihmiset palasivat viikonlopon jälkeen töihin, tavanomaisen aamuliikenteen

seassa eteni panssarivaunuja rivissä. Koko vallankaappausyritys oli kuitenkin jotenkin haparoiva: sotilaat eivät tuntuneet tietävän, mitä tehdä.⁴ CIA:n asemajohtaja David Rolph oli siirtynyt Moskovaan Berliinistä vasta kolme kuukautta aiemmin (»pääsen sentään jonnekin, missä on vakaat olot», hän oli kuittaillut kollegoilleen), ja nyt hän olikin keskellä kriisiä, jota kukaan ei ollut ennakoitunut. Hän kehotti tiedusteluväkeään levittäytymään kaupunkiin ja selvittämään, mitä oli meneillään.

KGB:n eliittipuseerit seurasivat yllättyneinä ikkunasta, kun loputtomat panssarivaunukolonnat vyöryivät kohti kaupungin keskustaa. He olivat Jasenevossa, paikassa, jota kutsuttiin »Met-säksi» tai virallisemmin »Moskovan keskuksiksi». Täällä puiden keskellä, noin kilometrin päässä Moskovan ulommasta kehätiestä, oli ollut jo vuodesta 1972 eri puolilta maailmaa salaisuuksia varastavien vakoojien toiminnan keskus. Aiemmin Keskus tunnettiin KGB:n Ensimmäisenä direktoraattina. Suurin osa henkilökunnasta tuotiin aamuisin tunnuksittomilla busseilla tämän harmaan, piikkilankojen ja vahtikoirien turvaaman 22-kerroksisen rakennuksen luo, mutta korkea-arvoisimmat kenraalit asuivat sen puistoisalla alueella järven rannalla datšoissaan.

Kun vallankaappausyritys käynnistyi, Ensimmäisen direktoraatin johtaja Leonid Šebaršin oli Jasenevossa pelaamassa tennistä.⁵ Tämä johtui siitä, ettei hän kuulunut vallankaappausyrityksen juonittelijoihin. Muutamaa viikkoa aiemmin Šebaršin oli seissyt KGB:n johtajan Krjutškovin vierellä, kun he olivat puhuneet uusille poliittisille johtajille, kuten juuri vaaleilla Venäjän presidentiksi valitulle Boris Jeltsinille. Venäjä oli edelleen osa Neuvostoliittoa, mutta keskusjohdon valta imperiumista mureni, kun yksittäiset neuvostotasavallat – myös Venäjä itse – nousivat vastustamaan niitä hallinnutta kommunistipuoluetta. Tuona päivänä Šebaršin koki, että poliitikot olivat kiinnostuneempia omista valtataisteluistaan kuin varoituksesta, jota hän tuli heille »tärkeim-

mästä vihollisesta» eli Yhdysvalloista antamaan. »Se, mikä ei ole muuttunut, on Yhdysvaltain pyrkimys heikentää Neuvostoliittoa ja viedä siltä suurvallan status», hän totesi levottomalle yleisölleen. Washingtonin »uusi maailmanjärjestys» merkitsi amerikkalaisten dominoivaa asemaa. Hän uskoi, ettei kylmä sota ollut niinkään ollut ideologinen taistelu. Ennemminkin länsi oli ollut haluton tunnustamaan Venäjän suurvalta-aseman. Šebaršinin maailmankuvalla oli yllättävän vähän tekemistä kommunismin kanssa: kun se kauhtui pois, jäljelle jäi tiukka nationalistinen ydin. Neuvostoliiton pinta-ala oli maailmasta lähes kuudenneksen – mutta maan koko oli myös sen heikkous. Läntiset vakoojat olivat tukeneet separatistivoimia, jotka pyrkivät purkamaan SNTL:n siteet, Šebaršin selitti. Häntä turhautti, ettei kukaan tuntunut kuuntelevan. Hän ei kuitenkaan ollut ymmärtänyt, miten pitkälle hänen vieressään seissyt mies oli valmis menemään.

Muutamaa viikkoa myöhemmin KGB:n johtaja ja muut kovan linjan kannattajat pelkäsivät, että pian allekirjoitettava sopimus hajottaisi Neuvostoliiton, joten he käynnistivät vallankaappauksensa. Ja niin Šebaršin sai maanantaiaamuna seurata Jasenevon avarasta toimistostaan, miten panssarivaunut vyöryivät kaupunkiin. Ne kuitenkin pysähtyivät punaisiin valoihin. Toiminta ei vaikuttanut kovin armottomalta. Šebaršin vitkasteli, ei valinnut kumpaakaan puolta. Onkin melko ironista, että KGB:n kansainvälisistä vakoiluoperaatioista vastannut mies vaihtoi CNN:n kanavalle saadakseen selville, mitä hänen omassa maassaan tapahtui.

Samana elokuisena maanantaina – tuhansien kilometrien päässä – oli nähtävissä, että Šebaršinin Ensimmäinen direktoraatti oli edelleen mukana pelissä. Amerikkalainen tiedusteluagentti meni kävelyille puistoon, joka sijaitsi vain muutaman kilometrin päässä CIA:n Virginian päämajasta. Hän suosi maanantaipäiviä, sillä hän tiesi, että silloin CIA:n tarkkailuryhmiä oli liikkeellä vähemmän. Hän jätti jalankulkusillan alle paketin, joka sisälsi

äärimmäisen salaiseksi luokiteltua informaatiota Yhdysvaltojen Neuvostoliittoon kohdentamista tiedusteluoperaatioista. Hän poimi samasta paikasta toisen paketin, jossa oli 20 000 dollaria käteistä sekä viesti. Mies oli toinen KGB:n kahdesta vakoojasta syvällä vihollisen tiedustelupalvelun sisällä. Hän oli toiminut vakoojana jo yli vuosikymmenen, mutta edes KGB ei tiennyt hänen oikeaa nimeään. Eivätkä nämä kaksi olleet KGB:n ainoat vakoojat Yhdysvalloissa; sillä oli myös omat upseerinsa, jotka elivät maassa »uinuvina» vakoojina.

***

Korkealla Jasenevon tornissa panssarivaunujen vierimistä kaupunkiin olivat seuranneet myös KGB:n kaikkein arvostetuimpien vakoojien ohjaajat. Päätornin 14.–20. kerroksessa toimi S-direktoraatti. Sen työ pidettiin salassa jopa samassa rakennuksessa toimivilta kollegoilta, sillä juuri täältä KGB johti illegaaleja, vahvan peitetarinan agenttejaan, jotka elivät ulkomailla väärällä henkilöllisyydellä. Perinteiset vakoojat toimivat ulkomailla diplomaattisen suojan turvin esiintyen vaikkapa kaupallisten suhteiden avustavana lähetystöneuvoksena. Jos tällainen vakooja jää kiinni, häntä suojaa diplomaattinen koskemattomuus ja hänet voidaan vain karkottaa. Toiset vakoojat toimivat vailla diplomaattista suojaa esimerkiksi liikemiehinä. Heillä ei siis ole diplomaattista koskemattomuutta. Venäjän terminologiassa he ovat »illegaaleja», laittomia.

Vastaavaa vakoilua harjoittavat monetkin maat, mutta S-direktoraatti on mennyt toiminnassaan paljon pidemmälle. Venäläinen illegaali, joka elää vahvan peitetarinan turvin, ei välttämättä toimi pelkästään jossakin toisessa ammatissa, vaan ehkä eri kansallisuudella. Näin venäläinen ei vaikutakaan millään tavoin venäläiseltä, vaan on saksalainen tai kanadalainen tai jopa amerikkalai-

nen. Tällaiset vakoojat voivat viettää peitetehtävässään jossakin toisessa maassa vuosikymmeniä, pesiä syvälle kohdemaansa yhteiskuntaan – uinuvana vakoojana. Jotkut elävät ja kuolevat vierasmaassa, ja heidät haudataan nimellä, joka ei koskaan oikeasti ollutkaan heidän omansa. Illegaalit ovat olleet Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän ylpeydenaihe. Syvällä vihollisen alueella operoivat omat toimijat tuottivat kokemuksen vallasta, varmuudesta, etulyöntiasemasta vastustajaan nähden. Olivatko illegaalit valtaviin investointien arvoisia? »Kokemukseni perusteella sanoisin, että toiminta osoittautui perustelluksi», Leonid Šebaršin totesi.⁶

Kun vuoden 1991 vallankaappaus käynnistyi, S-direktoraatin käytävillä ilmestyi legendaarinen hahmo. Juri Drozdov oli jäänyt direktoraatin johtajan paikalta eläkkeelle muutamaa kuukautta aikaisemmin, mutta kun panssarivaunut vyöryivät elokuussa kaupunkiin, hän palasi tilannehuoneeseen silmät säihkyen. »Me palautamme maahan järjestyksen! Me siivoamme koko sotkun. Oli jo aikakin!» hän totesi yllättyneille työntekijöille. Hoikka ja kapeakasvoinen Drozdov oli marssinut puna-armeijan mukana Berliiniin toisen maailmansodan lopulla, ja vuonna 1962 hän oli KGB:n illegaalina Saksassa. Drozdov saattoi amerikkalaisjuristi James Donovanin Itä-Berliinissä, kun Donovan organisoivat yhtä kylmän sodan kuuluisimmista vakoojavaihdoista: illegaali Rudolf Abel vaihdettiin kiinni jääneeseen U-2-koneen lentäjä Gary Powersiin. Tämän jälkeen Drozdov vietti neljä vuotta New Yorkissa, kunnes hänestä tuli vuonna 1979 S-direktoraatin johtaja. Hän johti illegaaleja yli kymmenen vuotta. Viimeiset kuukaudet ennen eläkkeelle jäämistään hän oli ollut hyvin huolestunut Neuvostoliittoa vaivaavan epävarmuuden ja sekasorron takia.

Illegaalit eri puolilla maailmaa olivat hermostuneet seuratesaan uutisia kotimaansa kaaoksesta ja poliittisista jakolinjoista. Nämä ihmiset olivat omistaneet koko elämänsä ajatukselle, että

kommunismi muuttaisi maailman – mutta nyt se näytti murenevan. Ennen eläkkeelle jäämistään Drozdov oli operatiivisessa kokouksessa paljastanut, miten huolestuneita illegaalit olivat. Hän oli kertonut, että jotkut heistä olivat rikkoneet kaikkia sääntöjä ja kirjoittaneet suoraan hänelle kysyäkseen, mitä oikein tapahtui. »Minulle lähetetään henkilökohtaisia kirjeitä», hän kertoi hämmästyneille alaisilleen. »He kysyvät, mitä kotimaassamme oikein tapahtuu. He sanovat, etteivät ymmärrä enää yhtään mitään! He kysyvät, kenelle he nyt oikein työskentelevät – Neuvostoliitolle vai Venäjälle? Kommunisteille vai niin sanotuille uusille demokraateille?» Drozdov selitti illegaalien pelkäävän, että uudet poliittiset johtajat saattaisivat pettää heidät. Jotkut illegaaleista ilmoittivat, etteivät oman turvallisuutensa takia pitäisi yhteyttä Keskukseen ennen kuin tilanne selviäisi. He jatkaisivat pitkäkestoista tehtävänsä, mutta välttäisivät lähiajoiksi suunniteltuja kontakteja. »Kirjeitä ei ole tullut vain yksi vaan useita», raivostunut Drozdov selitti. »Mitä he ovat oikein tehneet? Järjestäneet oman puoluekokouksensa?» hän irvaili.⁷

Illegaalit olivat KGB:n ylpeys. Drozdovin pahin painajainen olikin, että tämä suuri ylpeydenaihe, kärsivällisesti rakennettu tiedustelukapasiteetti saatettaisiin menettää. Hän oli jopa niin huolestunut, että ryhtyi tuhoamaan asiakirjoja, jotta ne eivät päätyisi vääriin käsiin.⁸ Ehkä pelko ajoi hänet kannattamaan elokuun vallankaappausta – mutta kuten itse vallankaappauskin, Drozdovin paluu jäi lyhyeksi.

Asemajohtajan kaupungille lähettämä CIA:n tiedusteluväki alkoi raportoida havainnoistaan. He tajusivat, että heidän KGB-vahtinsa olivat poissa, joten nyt he ottivat ensimmäisen kerran riskin ja tapasivat kontaktejaan nopeasti kadunkulmassa ilman tavanomaista huolellista valmistelua. He kävivät lentokentällä ja TV-asevilla, juuri niissä paikoissa, jotka otettaisiin huolella valmistellussa vallankaappauksessa ensimmäisenä haltuun,

mutta niitä ei ollut vallattu. Tehokkaan operaation sijaan koko vallankaappaus alkoi näyttää ennemminkin joltakin, minkä epätoivoinen miessakki oli keittänyt kokoon turhan monen vodkan jälkeen. Kansaa kerääntyi kaduille tihkusateeseen. Juonittelijat eivät olleet onnistuneet pidättämään Boris Jeltsiniä, josta tuli opposition keskushahmo. Vuosikymmeniä kestäneen äärimmäisen tiukan kontrollin jälkeen kaikki tuntui purkautuvan hämmäntävän nopeasti. CIA:n tiedusteluväki havaitsi armeijan epäroivän. Vallankaappaus oli viimeinen, epätoivoinen yritys estää kommunistisen järjestelmän romahtaminen, mutta vallankaappauksen juonittelijat olivatkin nyt vain nopeuttaneet sen kuolemaa. Gorbatšov lensi takaisin Moskovaan ottamaan tilanteen haltuunsa. Juonittelijat pidätettiin. Kaaos ei kuitenkaan päättynyt tähän, sillä valtio näytti hajoavan.

Šebaršin komennettiin tapaamaan Gorbatšovia. Hänelle tarjottiin tilapäistä KGB:n johtajuutta. Tapaamisesta lähtiessään hän kuuli, miten ulkona protestoitiin. Koska hän oli ollut Iranissa vuonna 1979, hän tiesi, miltä vallankumous kuulostaa. Hän meni maanalaista tunnelia Moskovan keskustan Lubjankaan, KGB:n mahtavaan päämajaan. Sen sisällä oli aavemaisen hiljaista. Hämmärtyi, ja Šebaršin näki ikkunasta Dzeržinskin aukion. Vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen Feliks Dzeržinski oli johtanut Neuvosto-Venäjän salaista poliisia Tšekaa. Sen tehtävänä oli ollut käyttää mitä tahansa keinoja, jotta kommunistinen puolue saa pidettyä vallan kotimaisia ja ulkomaisia vastavallankumouksellisia voimia vastaan. Dzeržinski johti »punaista terroria», joka vei hengen hyvin monilta – ja silti KGB oli rakentanut häntä palvovan henkilökultin. Yhä edelleen hänen seuraajiaan, jotka esiintyvät kumouksellisuutta vastaan taistelevina valtion vartijoina, sanotaan tšekisteiksi.

Tuona elokuun iltana protestoijat kokoontuivat aukiolla seisovan Dzeržinskin kymmentonnisen patsaan ympärille. Heille

se oli sorron symboli. Aukiolla pidettiin innokkaita puheita ja huudettiin iskulauseita, mahdoton tuntui yhtäkkiä muuttuvan mahdolliseksi. Väkijoukot hankkivat paikalle nosturin. »Kuo-
lema KGB:lle», jotkut heistä huusivat. Väkijoukossa oli mukana ainakin yksi peitetetävissä ollut CIA:n tiedustelutoimija.⁹ Vaikka KGB epäilikin länsimaiden vakoojien manipuloivan tapahtumia, he vain tarkkailivat tilannetta hämmästyneinä, kun historiaa kirjoitettiin heidän silmiensä edessä. Šebaršin pakottaui seuraamaan viidennen kerroksen ikkunasta, miten Dzeržinskin patsaasta saatiin tiukka niskaote. Mies, joka oli määrännyt luke-
mattomia summittaisia teloituksia, pysyi ilmeettömänä valmistautuessaan omaan loppuunsa. Metallijat vaikuttivat vavahtavan vielä viimeisen kerran, ja patsas kaatui. Sen tyhjällä jalustalla seisoi valkoiseen paitaan pukeutunut mies, joka heristi nyrkkiään voitonriemuisesti ilmassa. Väkijoukolle tämä oli hetki, joka merkitsi vanhan järjestyksen loppua. KGB oli kuollut – eikö ollutkin? Aamun varhaisina tunteina Lubjankasta hipsi ulos muutama KGB-upseeri. He jättivät tyhjälle jalustalle viestin: »Parahin Feliks, olemme pahoillamme, ettemme kyenneet pelastamaan sinua. Pysyt aina mielessämme.»

Seuraavana päivänä KGB:n päämajan henkilöstö määrättiin sinetöimään ovet. Vakoiluorganisaatiossa tieto on valtaa, ja KGB:n tapauksessa tieto piili asiakirjoissa, joissa mainittiin kotimaassa ja ulkomailla toimivien tiedottajien ja agenttien nimet. Ne oli pidettävä turvassa, maksoi mitä maksoi. Kun Itä-Saksa oli kokenut oman vallankumouksensa vuonna 1989, sen turvallisuuspalvelun Stasin virastot oli vallattu. Asiakirjoja oli yritetty ehtiä silppuamaan kuumeisesti. Eräs Dresdenissä ensimmäisellä komennuksellaan ollut nuori KGB-upseeri oli katsellut kauhuissaan, kun väkijoukot kerääntyivät hänen toimistonsa ulkopuolelle. Hän oli haaveillut KGB:n riveihin pääsemisestä aina nuoresta pojasta asti. Hän otti yhteyttä puna-armeijan panssarivaunuyksikköön ja pyy-

si siltä suojausta. Hän odotti sen tulevan murskaamaan protestit, mutta hänelle vastattiinkin, että yksikkö odotti edelleen määräyksiä. »Moskova on hiljaa», miehelle kerrottiin.¹⁰ Hän oli kauhuissaan. Asiakirjat oli tuhottava. »Poltin henkilökohtaisesti valtavasti materiaalia», tämä KGB-upseeri muisteli myöhemmin. Upseeri oli Vladimir Putin. Hän ei koskaan unohtanut, mitä tapahtui, kun väkijoukot nousivat kapinaan ja Moskova pysytteli hiljaa.

Elokuussa 1991 KGB pelkäsi kokevansa Moskovassa Stasin kohtalon. Šebaršin avasi kassakaappinsa ja otti sieltä raskauttavat asiakirjat, jotta ne voitaisiin tuhota.¹¹ Hän otti kassakaapista myös virka-aseensa, 9-millisen itselataavan Makarov-pistoolin. Hän öljysi ja puhdisti sen huolella. Hän määräsi asiakirjat kuljetettavaksi turvalliseen paikkaan. Sen jälkeen Šebaršinille ilmoitettiin, että hänen johtajuutensa KGB:ssä jäisi yhteen päivään. Gorbatšov palautti hänet Ensimmäisen direktoraatin johtoon ja nimitti hänen esimiehekseen liberaalin uudistajan, joka sai tehtäväkseen hajottaa KGB:n.

Tuhansien kilometrien päässä, Virginian Langleyssä Yhdysvalloissa, tutkittiin huolella kaikki Moskovan tiimin lähettämien viestien yksityiskohdat. Kukaan CIA:ssa ei ollut nähnyt vallankumouksen tulevan, ja nyt heidän vastustajansa oli kanveesissa. Mutta oliko vastustaja tyrmätty?

»Ne ovat kunnolla kusessa», CIA:n Neuvostoliitto-osaston Milt Bearden sanoi usein alaisilleen. Bearden oli rehvakka, puheitaan kaunistelematon texasilainen, ja hän johti CIA:ssa Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan osastoa. Se oli koko viraston voimanpesä. Sen pyhin tuli tunnetuksi nimellä »Russia House». Nimi oli – kuten vakoilun maailmassa niin usein – John Le Carré -viittaus: se oli *Sankari vai vakooja* -romaanin alkuperäinen nimi. Voiton hetkellä Russia House oli kuitenkin jakautunut kahtia. Monet sen sisällä olivat työskennelleet koko uransa Neuvostoliittoa vastaan, mutta Bearden oli ulkopuolinen; ennen tätä hän oli johtanut Afganis-

tanin operaatioita. Niinpä sisäpiiri suhtautui häneen epäluuloisesti. Kysymys kuului, mitä tehdä vanhan vihollisen suhteen, ja näkemuserot olivat vahvat. Beardenin mielestä ajat olivat muuttuneet ja yhteistyö – istuminen alas vastapuolen vakoojien kanssa – tarjoaisi uusia mahdollisuuksia. Tätä näkemystä vastustivat voimakkaasti ne, joiden mielestä oli naiivia kuvitella vastapuolen muuttuneen.

»Ennakkoluuloinen pieni porukka ei kyennyt päästämään irti kylmästä sodasta», Bearden kirjoitti myöhemmin kriitikoistaan, »koska se oli ollut ihan liian hienoa aikaa.»¹² Tätä seuranneiden vuosikymmenten mittaan Russia House jäi sivuun CIA:n operaatioiden keskiöstä, mutta säilytti silti oman ainutlaatuisen identiteettinsä ja teki työtään muista eristettynä ja salassa. Kriitikkojen mielestä se oli jäänyt menneisyyden vangiksi, mutta sen seinien sisällä uskottiin, että vain siellä oli ymmärretty, miten asia oli: vaikka päältä katsoen mikä tahansa muuttuisi, heidän vastustajansa oli kärsivällinen, sinnikäs ja vihamielinen, ja vain he ymmärsivät vaaran todellisen mittakaavan. Moskovan vallankaappauksen aikaan Bearden ei heidän mielestään sitä ymmärtänyt.

Kun vallankaappaus epäonnistui, Bearden käski tilavaan toimistoonsa yhden alaisistaan. Mike Sulick oli Bronxin poikia, entinen merijalkaväen sotilas, joka oli palvellut Vietnamissa ja väitellyt tohtoriksi Venäjän-tutkimuksen alalla. Hän oli liittynyt CIA:n riveihin vuonna 1980 ja ollut jo kertaalleen peitetehtävissä Moskovassa. Myöhemmin hänestä tuli CIA:n salaisten operaatioiden johtaja ja keskeinen toimija Venäjän vastaisessa tiedustelusodassa sekä yksi Wienin vakoojavaihdon avainhahmoista. Tuona päivänä Sulickilla oli laukut pakattuina: hän oli lähdössä Liettuaan, yhteen Neuvostoliitosta irtautumaan pyrkineistä Baltian maista, jotta voisi olla yhteydessä maan tiedustelupalveluun. »Kun astuin Beardenin toimistoon, hän nojasi tuolissaan taakse, nosti nahkaiset cowboy-saappaansa työpöytänsä kulmalle ja totesi: »Sori vaan,

nuori mies, matka peruuntui», Sulick kirjoitti myöhemmin.¹³ Sitten Bearden virnisti: »Mutta ota se näin: ei presidentti sinua joka päivä pane odottamaan», hän selitti. Valkoinen talo oli lykännyt Sulickin matkaa selvitellessään, tunnustaako Baltian maat vai ei.

Muutama päivä myöhemmin Sulick sai matkustaa tapaamaan liettualaisia vakoojia. Perille päästyään hän kulki paikallisessa KGB:n virastossa, valtavassa rakennuksessa, joka oli vallattu, kun vallankaappausyritys oli käynnissä Moskovassa. Rakennuksessa lojui kasapäin puoliksi poltettuja ja silputtuja asiakirjoja, joita KGB:n upseerit olivat hädissään yrittäneet tuhota muutama päivä aiemmin. Sisään tunkeutuneet protestoiijat olivat viiltäneet Dzeržinskin muotokuvamaalauksen rikki veitsellä. Sulick meni rakennuksen kolkkoon, hämäämään kellariin, jossa vankeja oli kidutettu ahtaissa selleissä. Siellä oli myös pehmustettu ja äänieristetty huone niille, jotka menivät rangaistuksestaan sekaisin. »Tyhjissä selleissä tuntuivat edelleen kaikuvan vaimeana kidutettujen vankien huudot», Sulick muisteli myöhemmin. Hän tunsu rintaansa puristavan, hengitystään ahdistavan, eikä hän voinut viipyä siellä kuin hetken. Nämä ovat niitä muistoja, jotka ovat jääneet Venäjää vastaan vakoilusodissa taistelleiden mieleen ja ovat saaneet heidät päättämään, etteivät he koskaan luovuta.

Muutama päivä tämän jälkeen Bearden istui Moskovassa vastapäätä KGB:n uutta, uudistushenkistä johtajaa. KGB:n päällikkö kertoi haluavansa haudata kylmän sodan ajattelutavan. Aivan liian paljon vaivaa ja rahaa oli uhrattu esimerkiksi kuuntelulaitteiden asentamiseen Yhdysvaltain uuteen lähetystöön. Bearden sujautti Yhdysvaltain suurlähettiläälle paperilapun: »Pyydä häneltä niiden piirustukset.» Amerikkalaisten yllätykseksi uusi KGB:n johtaja luovutti heille pian tämän jälkeen paitsi kuuntelulaitteiden sijaintikaaviot, myös joitakin lähettämiä, jollaisia oli kätkeyty Moskovassa rakenteilla olleeseen Yhdysvaltain suurlähetystöön. Bearden katsoi tämän todistavan, että hänen uudenlainen yhteistyönsä

saattaisi kantaa hedelmää. KGB:n päällikkö toivoi, että amerikkalaiset vuorostaan kertoisivat yksityiskohtia heidän kuunteluoperaatioistaan Neuvostoliiton edustustoissa Washingtonissa ja New Yorkissa. Hän joutui pettymään.

Kun KGB:n uusi johtaja luovutti kuuntelupiirustukset amerikkalaisille, KGB:n paatuneet agentit häkeltyivät. Heistä se oli sulaa hulluutta. »Miten naiivia uskoa Neuvostoliiton hajoamisen tarkoittavan, ettei ulkomaantiedustelua enää tarvita», eräs Yhdysvaltoja vastaan toiminut upseeri totesi.¹⁴ KGB:n vanha kaarti – samoin kuin CIA:n Russia House – ei vielä ollut valmis luopumaan pelistä, vaikka pomot istuivatkin saman pöydän ääressä. Eikä KGB:ssä oltu vielä ihan niin kusessakaan kuin miltä vaikutti. KGB ei ollut paljastanut erästä asiaa: vaikka heidän maansa hajosikin, heillä oli vielä pari ässää hihassaan – kaksi vakoojaa Yhdysvaltain oman tiedustelun ytimessä. Joillekin uudistukset olivat kuitenkin liikaa. Šebaršin erosi tehtävästään pian tämän jälkeen. »Neuvostoliittoa ei enää ole, mutta ikuinen Venäjä pysyy. Se on heikentynyt ja organisoitumaton, mutta Venäjän kansan henki ei ole murtunut», hän kirjoitti.¹⁵

Samana vuoden loppuun mennessä yksittäiset neuvostotasavallat – mukaan lukien Baltian neuvostotasavallat – olivat itenäistyneet, Gorbatšov oli mennyt ja Neuvostoliitto virallisesti hajonnut. Niin myös KGB, joka pilkottiin osiin joulukuun alussa, jotta valta ei olisi niin keskittynyt. Aiemmasta Ensimmäisestä direktoraatista – miekasta – tuli SVR, jonka tehtävänä oli ulkomaanvakoilu. Vaikka Dzeržinskin patsas oli ulkona kaadettu, Lubjankan sisällä hänen kuvansa oli edelleen seinällä ja hänen pieniä patsaitaan siellä täällä ikään kuin alttareina.¹⁶ KGB:n kotimaan turvallisuudesta vastannut osa – kilpi – vaihtoi seuraavina vuosina nimeään tiuhaan, kunnes siitä lopulta tuli FSB. Nimet muuttuivat vuosien mittaan ja organisaatiot kävivät läpi moraalisen kriisin, mutta se mikä säilyi, oli pienen KGB-upseeriryhmän